

МИХАИЛО ЛАЛИЋ, БЕОГРАД

ПЈЕСМЕ О КЊАЖЕВСКОЈ ТИРАНИЈИ

У неким стварима и на неким пољима напредак не иде право напријед — некад стане да се одмори, некад залута уназад. Чињенице нас понекад присиле да признамо, и кад нам се неће: раније је било боље. . . О књигама и пјесмама, на примјер, некад се писало и у листовима сусједних република, па и даље, и знало се о значајнијим издањима бар у границама српско-хрватског језичког подручја. Временом и упоредо с хваљеним напретком, то јест с развитком републичких и општинских етатизама, то се ријетко и све ређе догађало, а у наше дане само изузетно. Један такав изузетак јесте есеј Миодрага Петровића о *Књажеској канцеларији*, циклусу пјесама Радована Зоговића, објављен у сарајевском часопису „Израз“ (број 12, 1986).

Прије Петровића мало се писало о тој књизи, те је могло изгледати да су духови Књаза-вазала и његових ефикасних пословођа, Пекете и Шаренгаће, још увијек успијевали да зачарају или застраше професионалне и патентиране приказиваче да *Књажеску канцеларију* не примијете, не отворе и не забиљеже њено постојање.

Петровићев рад, међутим, заслужује пажњу, не само по томе што се ослободио опчараности и разбио десетогодишњу „завјеру ћутања“, доказујући да је књига ту мртву тишину надживјела, но и својим квалитетима. Све теме ни тај рад није исцрпио. То ни други неће моћи, пошто збирка Зоговићева садржи и пружа богат материјал, подстицајан не само за естетску анализу и обраду, но и за шире — психолошко, социолошко и историјско разматрање.

Једна од првих тема која се срета кад се поведе ријеч о Књазу Милошу свакако је личност његовог антипода Карађорђа.

Сукобили су се у почетку и остали у дијаметралној супротности: један за борбу и достојанство слободног човјека и народа, други за послушност Турчину, султану и султановом врховном пандуру. Члан 24. Карађорђевог Законика из времена послје

1810. каже: „Који би се Србин ухватио и освједочио да тајно води шпијунлук, да му се пребију обе ноге и тако жив да се дигне на коло и да се не скине док кост траје“.

Сасвим супротно опредељење и понашање види се из докумената и записа Милошеве канцеларије. У Зоговићевој књизи о томе говори пјесма „Књажеска опроштајница“:

Да се овај именовани Павле Радак,
из Борка Малог, од многих зјело гањан,
милошћу Мојом, од данас па за свагда,
од свега његова худаго поступања. . .

— — — — —
— — — — —

за подрив Србиј, за потказ војина храбри њени —
од свега прашта и ослобождава.

Интересантно је поменути да је слична опроштајница, то јест забрана гоњења аустријских шпијуна из времена окупације била практикована послје првог свјетског рата, те су многи од тих шпијуна живи дочекали окупацију другог свјетског рата и латили се старог заната. . . Ово указује на стогодишњи континуитет поштовања колабораторских завјештања Књаза Милоша.

Коме Књаз Милош не опрашта — то је ономе што мрзи Турке. Види се то из многих докумената, а и из одговора на молбу кнеза Николе из Рогаче и четири кмета који преклињу за милост Драгићу Горуновићу, капетану из Карађорђевог времена. Они тврде да Горуновић није био у свему слојан са побуњеником кнезом Симом и да Милоша није мрзио. Мрзио је само Турке. . . На то им Књаз, спремајући се да Горуновића преда Турцима цинично одговара:

Впрочем, кнеже Никола, био је ил' не био тврдокоран,
ја Горуну нећу скинути с главе ни циглу једну струну,
ја ћу га само предати ономе коме морам,
ко је судија виша и мени и Горуну.

Жељан је, велите, и то само жељкује као уклет
да опет, прса у прса, сусрете турске пуздре.
Па што кукате онда — ето му брзи сусрет.

Нијесу ни сви послушници били како треба, те се Књаз на неке од њих жали: били су јавашлије, а „у сваком четвртом нађеш луду“. Кнез-Васи се Књаз Милош јада на кнеза Јосу, управника:

Ухватио Обрада Тару и Саву. Али — дедак!
Умјесто да их сам собом доведе мени, он се
сјетио Пекете — да их Пекета мени преда.

А који се, нетупав, нејавашлија управник, усред лома
овога, неће бојати Пекете, лаког да сијече и да смуди?
Који ће на зло брзом Пекети, макар он био и мој момак,
повјерити животе двојице важних људи?

Није Књазу Милошу толико жао што је Пекета ликвидирао
ухваћене побуњенике, смрт им је и тако била писана, но што му
их није живе довео да их саслушава и на муке ставља:

Ја сам живе (живе!) имати морао Обрада и приљ-Сају.
Жив сваки зглоб њихов и нокат. А овако, а с оваквим —
саслушај ти њих! Мртва уста ни овдје не признају. . .

Атмосфера се мијењала, није све било вазда црно. Књаз Ми-
лош је имао обавјештајце који су знали чиме ће га обрадовати.
Један од њих, Димитрије Георгијевић из Београда, из близине ве-
зира и угледних Турака и Београђана, извјештава га 19. фебру-
ара 1817: „Пошто ове две главе дојдоше. . . Сад је ч. Везир весео“.

У Зоговићевој пјесми је и на то пао зрак свјетлости:

И скупштину су, у Арнајевском лугу, чинили ребеланти.
Ал' ко је све онамо, ко од повећих и од малих,
био — показаће онај ког ће вам у руке живог дати.
И то ће ч. Везира и Турке још више да разгали.

У записима су остала строга упутства у којима се јасно види
шта се тражи од функционера и органа вазалног господара. На-
бројане су разне дужности, одређена правила понашања, дате по-
уке за решавање локалних питања, углавном о односима према
Турцима, најчешће у корист Турака и на штету Срба, али од свега
је најважније да се строго, будно, неуморно и немилосрдно чува
поредак, мир, тишина, да се затире сваки знак буне, свака веза
с немирима и устанцима наоколо. И да се мотри на сумњива лица,
и да се плаћа данак Турцима. . .

Да ћете, најпре, истраживати и затирати само семе
оних што уз кнез Симину, уз распоп-Ђакову зује струну.
Ови би правитељству нашем протрести хтели темељ,
а потом би и на самога Султана дигли буну.

Друкчија је од осталих атмосфера пјесме „Угодни Књаза Ми-
лоша разговор с Карађорђевоом главом“, и друкчији је Милош у
њој. Он, за кога нико не рече и не записа да је био плашљив чов-
јек (иако Французи кажу да „Никад суров човјек није био хра-
бар“), ту као да подрхтава. Има непријатне успомене кад је био
оптужен као смутљивац, кад га је Карађорђе послао Совјету да
одговара, кад му је Господар Младен судио, и кад га је нудио „час
опроштајем, а час раком“. Реченице су му скидане од тих успо-
мена или се у сабласни приказ мијеша нешто од визија из дана

устанка, сцене сличне оним записаним у Мемоарима Проте Матеје:

„Те ноћи кад смо се тукли на Ваљеву, видели смо с брда небо црвено над Рудником који је Карађорђе с Јанком Катићем запалио. И то кад виде наша војска врло се охрабри; а тако су исто и они (...) видели пламен од Ваљева“.

„Војска пева и врло је весела. Ал' кад прође господар Црни Ђорђе па уз параду сву војску „Добро дошли браћо“ поздрави, и кад видеше и његове речи „Добро дошли, браћо моја, српски соколони“, чуше, верујте, децо, да ту није војник остао који запевао није, а многи је старац радосне сузе проливао, кад је тако дочекао. И преко свог Дубоког рекао би да не само војници певају, но да и шума и сваки листак на дрвету људски глас узео и пропевао...“

Успомене на те сцене пролома колективне народне среће и усхићења — какве се послуже, под Књазом Милошем и његовим наследицима, до краја столећа, више нијесу могле ни сањати — можда су учиниле да Књаз Милош скоро муца и, што није био његов обичај, правда се пред мртвом главом:

Ти си, ето, мене — Совјету. А ја — тако.

А зар сам ја крив? Моћ је наша с тобом прешла преко воде.

Ми смо сад сироти, нејаки, под силном турском шаком.

Крајина наша би и оде.

Али му се убрзо враћа храброст са цинизмом и он мртвој глави Вожда обећава да њена одрана оглавина неће бити испуњена трулом сламом као оглавине кнеза Симе, Молера или Радича, но ће је Марашли Али паша испунити памуком из своје еџахане...

Сад памук и претходно остало, па к Султану!

И ја ћу једном онамо. Ал први ти којекуди.

Први си. претходник си у буни и у влади.

Но ја нећу у торби, нећу у завоју масно-слану.

Ја ћу кроз шпалире, кроз плетуне и кроз ура!

Зато ти похитај — онамо коначар Књажев буди,

гласник да огласиш, да обрадујеш и порадиш,

да зарадиш

(јер Вожд си, није шала!) за мене царски дочек...

И он, који није био склон сањаријама, хладан за сва одушевљења, рачуница вазда готов да се подругне емоцијама — одједном се упушта у сањарење о царском дочеку и почастима које је заслужио тиме што је откинуту главу Вожда спремио да преда Марашлији.

А кад Султан лагано и тихо рече: Милош-беже —

то дође као да те, од миља, у коси неко чеше...

У овом осавременењеном епу о вазалу, претходнику разноврсних колабораната, није изостала ни пјесма о томе „Шта је Господар по повратку из Стамбола једне вечери у оцаклији испричао“:

Кад тако цар, он лично, огрну бињиш мени —
разли се црвен она с рамена мојих низ све моје
до стопа у ћилиму — црвено до црвених. . .

У том крвавом црвенилу размахнуле су се његове мисли државничке и његове стратегије и опције:

Ко је крив Грчкој, кад по њој не стају бојне зурне,
кад Грци „мачем и пушком судбину своју кроје“,
кад би да буном, околу, потпале нове буне?

Ти милост царску извојуј — милошћу дата права!
Харачом, медом, маслом, мићењем, а не бојем!
Буне у себе ломи, околне — уновчавај. (. . .)
И зар сам ја крив што Грци као ја не умију?

Природњаци су констатовали: у заједницама животиња с јасно израженом хијерархијом, мужјаци — да би се додворили лидеру, обично показују понашање потчињености, или имитирају понашање жена. (. . .)

Није далеко од тога оно што су забиљежили психолози наводећи случајеве из хитлеровских концентрационих логора. Наиме, неки од кажњеника, који су у логорској атмосфери провели дуже времена — не само што су копирали понашање чувара (појединци су чак крали дјелове њихових униформи и њима се китили, што представља посебну врсту перверзије познате под именом фетишизам), но су усвајали и њихове циљеве и идеје о етичким и политичким вриједностима. Овакав одбрамбени механизам човјека у ствари помаже диктаторским режимима да се учврсте, пошто се, због угрожене егзистенције, појединци лако идентификују управо са својим директним непријатељима и мучитељима прихватајући њихове погледе, интересе, норме и схватања.

Тај механизам, страх-животу-каља-образ-често, Књаз Милош је открио прије европских психолога и на њега ослонио читаву своју животну филозофију и своје дуге владавине стратегију (милост, милошћу, ласкањем, медом, маслом, митом). Филозофија неповјерења према народу, према меким главарима и попустљивим извршитељима; стратегија камције, тољаге, дреноваче, омче, сабље, кремењаче. . .

Ту стратегију илуструје пјесма о Петру из Селевца, човјеку који је имао да каже нешто о Ђаковој буни и који је, казујући, успио да извуче живу главу: „јер Господар већ рече да прашта сваком ко све о буни часно ода“. Но, да ли због кајања што је

сдао, или што је нешто неком додао, или што је помјерио памећу од страха — тек Петар послије није могао да се смири и ако су га доста стрпљиво опомињали и на неку врсту кућног затвора упутили, већ „једнако некуд ландра“ и по Београду луња. Да га смире, наређено је Георгију Поповићу (Протокол бр. 637/1825):

И Георгије са овим онако да уради
како ће га, једну ноћ, ноћ појести.

Како је најзад то ходање и ландрање завршено казује Протокол бр. 793/1825, и пјесма о томе

Петар из Селевца скитао се као коњ што се скита,
као да је четири ноге имао а не двије.
И једне ноћи — како и зашто, бога питај! —
од некога је у скитњи убијен.

Остало је забиљежено да се Књаз плашио не само од србијанских бунтовника, но и од руских агената, иако је знао:

Русија се од буне боји и гаси њене зубље
гдје год сијевну — да се у пожар не успламте —

Буну спремају и пребјегли устанички поглавице из Бесарабије, опасност пријети и од Владике са Цетиња с црногорским немирњацима, од босанских побуњеника и несавладане грчке буне која може привући и дићи непохватане Ђорђијевце. Зато му је вазда мало достављача — тражи нове, хтио би земљу да премрежи потказивачима. Налог Верховниј под бројем 856 говори о томе, а главар Савић јавља да га је примио. Преточен у стихове, налог с горким хумором говори о тој новој тековини, плоду државности, знаку цивилизације:

Сваки кнез у крају, на управу њему даном
у сваком селу, од људи сваких класа
(који сваки неуочљив да буде, али видра)
шпионе да запати. (. . .)

Да шпиони отворе очи, туре ухо
уз кућна врата, уз свадбе и уз жалбе,
уз завађене, уз дисајуће једним дахом,
уз пријатеља, а ћути ли он, тад уз прију,
поред рођака, поред рођене своје браће —
да виде шта ко ради, да чују шта ко шапће
како дају Књазу, како везиру, како аги. (. . .)
На шта је ко лицем поспрдан или жучан,
на шта се јетко, на шта се слатко смију. . .
А како шта чују и виде — таки
да јаве право Књазу.

Иако тип рачунџије и сувог тврдог сангвиника којем је Књаз Милош најближи, обично не показује стваралачке способности и нагоне — овдје је дао доказе талента у стварању државе-баука која ће се трајно урезати у памћење покољења, у колективну под-свијест народа као монструм од државе који разбија пријатељства а не штеди ни породице.

Вазалско-пандурску душу Милошеву, ако се та врста деградиране, кастриране свијести може назвати душом, доста добро приказује пјесма „Одговор Верховног књаза Србије вођи босанских бунтовника против султана Хусеин-бегу Градашчевићу:

У какву се сабљу куцаш ти, султанов одметниче?

Вазал-пандур поносан је на улогу коју је за себе изабрао, а дичи се и памећу и својом сигурном рачуницом која је његову вјештину и мајсторију узнијела над околним првацима и вођама:

Каква све будалаштина у главама вашим зуји!
 Особено у призренију надежде како ће ту да хрва
 и Црна Гора — надежде на оне несрећнике и хајдуке.
 Шта вама Црна Гора помоћи може у олуји
 коју цар крене? Шта је она? Празне руке.
 Празна, гладна слава.

И као да га је посебно иритирало помињање те празне и гладне, а претенциозне, вазда немирне и кривом славом занесене, залуђене Црне Горе, ваздашње наде побуњеника и вазда живог пријекора послушним вазалним властодршцима. Књаз-вазал се на то љутито обрецнуо на Босанце:

А најзад нећу да се с тобом оваквим бавим послом.
 Не пристоји се мени, *бератлији*, да се од свију црни
 најкрншим ребелом надговарам. . .

Има и краћих пјесама и наизглед мање важних тема: на примјер, захвалност Ахмет-аге јагодинског за одсјечену главу хајдука попа Саве, или вијест Димитрија Георгијевића да је у Ниш стигао везирски харем, извјештај кнеза левачког о опасних паса истребљењу, наређење нахијским кнезовима за дочек царског комесара, дочек аге муселима и како су Књажеве придворице, заједно с Књазом, исмијавали и кињили Вука Караџића, и како се књаз љутио на Проту Матеју Ненадовића што му није ухватио и довео опасног агента и смутљивца Кантарџију:

А господин прото на своје уши све то чувши,
 умјесто да скитницу свеже и преда вишој власти,
 (да се извуче) долетио овамо да ми масти.
 Е нећеш прото Ненадовићу! (. . .)
 И тврђи су постајали овде жићи.

У ту врсту мотива спада и „Шибане за љубав незакониту“ Петра Марчића и батинање његове љубавнице удовице попадије Јанике из Пчелице, и строго наређење кнезу Филипу:

... Па гипку канџију узми. Па гдје гледа
и муж, и родитељи, и браћа, и јетрве и свекрва
и село листом (да сви гледају и да виде!)
Окроји — ударац да је врео и бескрван,
бескрван за почетак. И као од срџбе силовите
на хитњу — да се бројати корбач не да! (...)
свих педесет. (...)

Исте је природе пјесма „По налогу верховном сентенција“, која показује какав је пакао тираније засновао Књаз Милош „којега грде сви пороци најгорега тиранина“ како га је његов савременик пјесник Његош окарактерисао.

Случи ли се да кривац, док се батине не намире,
падне, и ледна вода не хасни, ил' се чак случи гибел —
такав се, тај час, на носила положи, и што шире,
и даље се, до краја, проноси кроз све шибе.

Носи се и шиба: без иједног ударца мање, без иједног
засјека мање — било то мртво тијело ил' само обамрвше.
Носи се, шиба и кад још streца, и кад је на све ледно,
јер Књажева се и божја морају да наврше.

Тако с кривцима и грешницима разних врста, али ни о својим сарадницима Књаз Милош није мислио, а ни поступао много боље, што се видјело и запамтило из дугих година његове мучне владавине. Досадили су му писари, писмењаци, ласкавци, пештанци „умњаци“ школовани, бескичмени интелектуалци, „висша класа“, „уљуђивачи, уразумитељи наши, оца им њиховога“...

И дед сад ти с таквима ради. И с њима поступај као
с човјеком?
и да га не бијеш? И да га поштујеш? Даже зјело?!
Ама јок! Мораш их бити, били то репоње или куси,
све те здраворазумаше, лукавце, тврдоглавце, погнишије!
Мораш га од њега самог чувати — да не изазива и не пузи.
Мораш за настављеније да га бијеш.

И у ту шикару троструких камџија, завитланих дренача, замахнутих тољага, мачуга, звиждука, јаука и надгледничког подврискивања — залутале су незаборавне лирске строфе о прољећу Арнујевског луга, о треперавој ељди која отхрани дуги ланац покољења, о хрстовима Радовањског луга, о кишама, о снијегу, чак и о љубави књажевског писара Алексе Поповског, го-сподичића бачванског, несрећно загледаног у Књажеву ћерку

Савку. Та га је љубав стала главе: Књажеви момци, Шаренгаћа и Пекета, сасјекли су га у неком трњаку код Свилајнца, а његове скупопцјене наките и хаљине подијелили међу собом.

Најзад, има и горке шале испред Књажеве спаваонице. Милан Ђ. Милићевић је забиљежио да је Књаз, по ручку „увек прилегао да мало поспава, а момци би с крпама на моткама расплашавали око конака врашце, да цврком својом домаћина не пробуде“. Овај податак је пјесник узео да прикаже муке и невоље Књажевих каваза-кољиврата:

Лако је кавазу Шаренгаћи са људма,
и Пљаки и Пекети и Штитарцу са људма —
с опадачима, подбадачима, недостављачима
с неортацима, Ђорђијанцима, созаклетњацима. (. . .)

Ал' како да се снађу, ал' како да изглаве
Шаренгаћа и Пљака и Пекета — шта да раде
с врапцима, напасницима (да човјека изнездраве!)?
Што поред свега напора ногу, муке глава,
да раде од цириктаве дрске банде
у сате дуге,
у мучне дуге сате,
кад Књаз по ручку прилегне да поспава. . .

Послије толико зла и криминала, могло би се помислити да је пјесник искаркирао државника. С обзиром на вјечну нетрпеливост између та два еснафа, и кад се има у виду да је Књаз Милош заиста починио дјела нормалном човјеку одвратна и грозна — пјесник би имао право да неке црте подвуче, појача, те да тако изазове осуду или чак гађење према тој врсти типа и посла.

Да би изнутра освијетлио тај психолошки склоп, пјесник је тражио и налазио његове мотивације у записима, списима и документима из оног времена. Изузев лирских строфа о чаролији снијега, елди, киши, храстовима, претпрољећу — које овдје нијесам наводио из страха да је било превише навођења — за скоро сваку од ових пјесама постоји њена документарна заснованост.

Којем психолошком типу, дакле, припада портрет Књаза тиранина који је насликао пјесник Зоговић стиховима *Књажеске канцеларије*, и чиме је тај тип привукао пажњу пјесника?

„Емотивац, кад је јако емотиван, мора изгледати луд, па и опасан, гледаоцу који не осјећа исте органске и менталне покрете“. На исти начин емотивна особа (а пјесник не би био пјесник да га не покрећу емоције) не може да се не зачуди, потресе или запрепасти гледајући хладног, сувог, срачунатог сангвиника како не осјећа ни занос ни узбуђење тамо гдје други не могу остати равнодушни. Опозиција између та два типа представља се као најдубља од свих које могу дијелити људе.

Недостатак емоција ствара од мање емотивних активца људе хладне памети, јасног духа. Промишљеност доминира њи-

ховим животом. Кад су, осим тога, и примарни, као сангвиници, реакције су им брзе. Секундарност им не смета, нема одзвјањања и одјекивања утисака из прошлости, нема прошлости, при-сјећања ни кајања за учињено — мирно може да се „поспава“ послје ручка и послје крволочних наређења или извршења.

Најкарактеристичнија особина тога типа је да држи максимум практичног разума (81⁰/₀, а просјек је 59,5⁰/₀). Уз то долази спретност руку, која се преноси и на друге дјелатности. Доброта сангвиника за његове ближње нижа је од средње. Што се тиче часности и истинитости — осјетно су ниже од осредњих. Један од њихових каже: „За државника је само једна ствар непоправљива: часност. Часност је инертна и стерилна, она не познаје давање важности апетитима и амбицијама, јединим енергијама којима се топи нешто трајно“.

„Може се рећи да код сентименталаца имамо посла с душом без духа, код сангвиника с духом без душе“.

Екстравертност намеће сангвинику потчињавање, понекад и робовање предмету. Често му пријети опасност да се у том ропству сасвим изгуби. Супериорност над другима неће моћи да успостави ако се навика доминирања не изгради на подмуклим потезима. Његова примарност му омогућава брзо прилагођавање тренутку, снабдијева га пажњом за дато, јасношћу перцепције, тачношћу опсервације, интересом за оно што се дешава, процјеном односа ствари и способношћу за промишљену и довољно брзу реакцију.

Како снага и топлота емоције не надлази да искриви чистоћу опажања, сангвиници остају хладне главе и пред тешким одлукама. Практични смисао који их одликује чине двије битне црте:

1) Он је кратког домета. Помаже му његова примарност да изабере јачу страну, да се веже за сигурнијег савезника, што је важно не само у рату, но и у свим људским метежима који се зову политика. С обзиром да је ратна срећа превртљива, може му се омакнути да се превари; али, само ако добије у времену, он ће се већ дочекати на ногама или ће се искобељати — често боље од оних који су били на „правој“ страни.

2) Он мање тежи да прилагоди ствари нашем идеалу — далтонист је за идеале и ту врсту ствари — а више да нас прилагоди стварима. Ту нарочито долази до изражаја способност за монетарне махинације. Многи појединци овог типа показали су — не само жељу за новцем, златом и богатством, већ и способност да стичу и гомилају све до гроба. Уз то и способност за дипломатију: Макијавели, Мазарен, Талеран (ту је негдје, близу њима, и полицајац Фуше) — ни један од њих није имао скрупула, а били су превртљиви и перфидни.

Карактеролог Рене ле Сен додаје још неке особине које налазимо и код Књаза Милоша — оног из докумената, као и оног из *Књажеске канцеларије*. Хладна агресивност овог људског типа често се изражава заједљивошћу и саркастичним цинизмом.

Лишени су моралних обзира и знају се извући из шкрипца. У њиховом духу и животу сексуалност не бива замотана емотивношћу, остаје на чулном. Не осјећају јако ни страх од смрти, ни бол због смрти других, пошто су хладни, објективни и смрт познају само као чињеницу.

Имали смо, значи у Књазу Милошу садистички изражену варијанту рачунције, шићарције, сангвиничног тиранина који је Србију, срце Балкана и ударну снагу балканске побуне, искључио из ослободилачког покрета који је прва покренула у том бурном периоду, те на тај начин помогао турској царевини да се снађе и привремено стабилизује. Унутра, у земљи то се одразило низом неуспјелих покрета, немира — Симинова буна, Ђакова буна, Абдулина буна — и све тежом тиранијом.

„Тиранија не квари само појединце, она морално упропашћује и цијеле народе“, каже Миодраг Петровић у есеју о *Књажевској канцеларији*. „Народ који је искусио школу тираније остаје с ожилком. Народ који не уме да се побуни против самовлашћа (. . .) увек је на ивици да упадне у нове зависности и подјармљености“.

Српски народ умрио је да се побуни, иако му је тиранија оставила многе ожилке. „Србија је била борбена и после оба устанка“, каже Ђорђе Јовановић. „Народ српски је кроз цело прошло столеће стварао и освајао своју слободу и у тим његовим борбама било је доста епског, доста горостасног народног прегнућа које ствара еп. Било је великих народних врења у уставобранитељским борбама, имали смо и имамо нашу велику Краљевицу, имали смо Горачић. (. . .) Наишао је и Светозар Марковић, а за њим и стварање нашег радничког покрета, који већ у самим почецима обилује самопрегорним борцима и не преза од жртава. . .“

Но, хрвање против тираније Књаза Милоша и његових насљедника трајало је и испунило историју Србије до краја XIX вијека. Сјетне приче Светолика Ранковића, сатире Радоја Домановића, Нушићеве комедије, као и друга књижевна дјела свједоче о ранама и ожилцима.

„Откуд да нико не признаје своје пороке?“, пита Сенека и одговара: „Отуда што им још робује. Морамо бити будни да бисмо причали своје снове“. Изгледа да се неки друштвени слојеви намјерно успавају да не виде своје пороке, еда би их могли понављати и с њима се не растајати. Сто година послје Књаза-вазала и тиранина, сјетили су се његових вјештина и марифета и узели да их искористе. Солунски процес, централистичко-хегемонистички начин уједињења Југославије који је увриједио и разочарао многе идеалисте јединства, прогоњење комуниста током читавог међуратног периода, потписници Тројног пакта, генерали априлског рата, Љотић, Недић, Дража Михаиловић с четничким покретом свједоче о томе да је насљедство Књаза Милоша ту доскора било живо, те да теме и мотиви *Књажевске канцеларије* нијесу тако далека прошлост.

*

Књажеска канцеларија се завршава пјесмом „Епитаф Николици, Књаза Милоша берберчету“:

У гробу незаном који покрива лапорска земља тврда
скрио се од људи дјечак Никола, бербер Књажов,
скончавши се, измучен и запањен, као жртва
дјечачке своје несмотрености и непажње.

Дужност његова бјеше да Књазу приноси и додаје
воду за запирање — пошто је угрије и похлади.
Ал једном — ослушкиваше одјеке веселе дјечје граје —
не угоди. И Господар се опари отпозади.

Расрђен, Књаз и Господар Николицу даде тући
пет дана по тридесет и један штап, књажеском руком
струган
и дјечак до поноћи бунцаше од прошлих шиба, од ноћи о
будућим.
И петого дана се, под штапом, опрости свију мука.

Петого дана гледаше крв своју као нешто сасвим туђе
и побјеже за вјечно од рана, батина и стражара. . .
Помен гробу његову под сваким брежуљком и шибућем!
Мир мом дјечаку! Нека се за све наодмара. . .

Чини ми се да можда и није случајно што ова пјесма пот-
сјећа на познату народну причу „У цара Тројана козје уши“. И
тамо је главно лице млад берберин. Дознао је, угледао да цар има
страшну ману: козје уши! . . . Не може се уздржати да ту тајну
неком не каже, а не смије да је каже — јер ће зато главу изгу-
бити. . . Најзад се нашао благонаклон човјек те му дао мудар
савјет: нек изађе из града у поље, нек у пољу ископа јаму, нек
у ту јаму завуче главу, нека само земљи каже тајну. Послушао
је, казао је земљи тајну и смирио се. Но, ускоро су из јаме из-
расла три прута зове; један прут су чобани посјекли да од њега
направе свиралу. Та свирала је издала тајну: „У цара Тројана
козје уши“, и то је стално понављала чим се у њу дахне.

Несрећни дјечак Николица је сав нестало у незаном пољу
и незаном гробу, и све је своје тајне казао земљи. . . Је ли пје-
сник том баладом, између стихова, хтио да каже нешто више:
о пјеснику, о свирали, мелодији, поетској истини — кроз коју
земља казује тајну кад не може да је не каже? . . .

Mihailo LALIĆ

SONGS ABOUT KNYAZ' TYRANNY

The paper highlights the historically verified fact — so clearly displayed in Zogović's poem, that the national leader, Karadorđe, and the Turkish vassal and tyrant, Knyaz Miloš, were total antipodes both in character and in ideology. Numerous lines, stanzas, even whole poems are quoted depicting the sinister atmosphere during Miloš' tyrannical rule over Serbia, which in the minds of generations and in the collective subconsciousness of the people came to be identified as a monster which did not refrain from destroying friendships, even families.

To what psychological type does the portrait of the knyaz, vassal and tyrant, belong — asks the author. From this analysis it can be concluded that a powerful poetic imagination has created an impressive figure of a self-possessed man of pragmatic mind and skillful hands, a cold-hearted schemer blind to ideals, of a sanguine, aggressive temperament, energetic and primitive, incapable of lasting emotions, with no past, no memories, no repentance.

The historical documents give validity to this picture of a sadistic tyrant so masterfully portrayed by Zogović.

